

Materiały

BADANIA NIEMCOZNAWCZE W RAMACH PROBLEMU RESORTOWEGO R. III/4

Potrzeba trwałych rozwiązań, które przyczyniłyby się do pełniejszej integracji, koordynacji i informacji w zakresie nauk humanistycznych, od dawna była odczuwana i podkreślana przez wszystkie środowiska naukowe. Przy aktywnym udziale tych środowisk na początku lat siedemdziesiątych sformułowany został długofalowy program rozwoju nauk humanistycznych, w tym i historycznych, na lata 1976-1980 i dalsze, przewidujący w ostatecznej wersji koncentrację badań wokół problemów rządowych, węzłowych, międzyresortowych i resortowych.

W dziedzinie historii Komitet Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk oraz Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki za jedno z podstawowych zagadnień badawczych uznały problematykę niemcoznawczą (historia Niemiec, stosunki słowiańsko-germańskie i polsko-niemieckie). Problem niemiecki od wieków określał rytm rozwoju naszego kontynentu. Częste przyrównywanie Niemiec do „serca Europy” nie tylko w sensie geograficznym, ale i politycznym ma swoje historyczne przesłanki. W ostatnich stuleciach kraj ten stał się czynnikiem silnie oddziałującym na politykę światową. Szczególnie powiązanie losów dziejowych Niemiec z historią Polski i innych państw słowiańskich podnoszą rangę i znaczenie tego zagadnienia w historiografii polskiej.

Badania dziejów Niemiec oraz wzajemnych stosunków słowiańsko-germańskich i polsko-niemieckich mają swoją tradycję. Problematyka ta od dawna interesowała opinię publiczną w Niemczech i w Polsce. Stanowiła krąg zainteresowania różnych dyscyplin naukowych, a zwłaszcza historii, geografii, językoznawstwa i politologii¹.

W krajach niemieckiego obszaru językowego problematyka ta stanowi od lat przedmiot badań wielu uniwersytetów i wyodrębnionych instytutów naukowo-badawczych². W Republice Federalnej Niemiec badania takie prowadzi się na 30 uniwersytetach, kilkunastu politechnikach dysponujących samodzielnymi instytutami nauk społeczno-politycznych, a także w szkołach wyższych o ustroju uniwersyteckim. Badania humanistyczne prowadzi się także w akademiach naukowych, instytucjach utrzymywanych przez *Max-Planck-Gesellschaft*, instytutach powoływa-

¹ A. Czubiński, *Badania niemcoznawcze w Polsce*. „Wiadomości Historyczne” nr 6/1979, ss. 256-259; T. Kotłowski, R. Wryk, *Badania niemcoznawcze w Polsce i ich koordynacja*. W: *Problemy metodologiczne dziejów Niemiec*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego. Poznań 1978, ss. 181-186.

² A. Kwilecki, *Ośrodki „studiów europejskich” na Zachodzie*. „Przegląd Zachodni” nr 2/1967, ss. 337-368; T. S. Wróblewski, *Slawistyka w NRD i NRF na tle jej historycznego rozwoju*. Poznań, 1973; tenże, *Integracja systemu badań Europy wschodniej w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie i Wielkiej Brytanii*. „Przegląd Zachodni” nr 3/1975, ss. 117-125; tenże, *Ostforschung wobec zmian programu politycznego RFN*. „Przegląd Zachodni” nr 2/1976, ss. 331-339.

nych przez władze federalne oraz innych ośrodkach badawczych. Szeroko została rozbudowana w RFN tzw. *Ostforschung*.

W badaniach niemcoznawczych istotnego znaczenia nabrał fakt utworzenia Niemieckiej Republiki Demokratycznej i zacieśniającej się współpracy z tym krajem. W ostatnich latach zintensyfikowane zostały także badania nad tą problematyką w instytucjach naukowych Austrii i częściowo Szwajcarii³.

W Polsce problematyka niemcoznawcza cieszy się dużym zainteresowaniem opinii publicznej i ma ona swoje uzasadnienie historyczne oraz polityczne. W ciągu kilku ostatnich lat zaangażowanie i aktywność historiografii polskiej w zakresie zagadnień niemcoznawczych znacznie wzrosły. W 1969 r. ukazała się *Historia Rzeszy Niemieckiej 1871 - 1945* pióra Jerzego Krasuskiego, a w kilka lat później dwa kolejne tomy *Dziejów Niemiec* w opracowaniu Marii Wawrykowej⁴. Mimo że jest to znaczny krok naprzód, są to jednak tylko fragmenty wielkiej całości i nadal odczuwa się brak pełnych syntez historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich. Wiele jest zagadnień, które dotychczas nie zostały podjęte przez historyków polskich. W miarę upływu czasu pojawiają się nowe problemy badawcze, których rozwiązanie powinno nastąpić w możliwie krótkim czasie. Ponadto znaczny postęp w metodologii badań historycznych, zwłaszcza w ostatnich latach, stawia przed polską nauką nowe zadania⁵.

Było to jednak ciągle zbyt mało w stosunku do potrzeb określonych przez rolę problemu niemieckiego w przeszłości i współczesności, przez znaczenie tego zagadnienia dla Polski, wreszcie przez dynamiczny rozwój historiografii rewizjonistycznej w RFN, sięgającej swymi wpływami daleko poza granice tego kraju⁶. W tych warunkach celowy wydawał się dalszy rozwój badań nad stosunkami polsko-niemieckimi i dziejami Niemiec oraz udostępnianie wyników tych badań historykom tak Polski, jak i innych krajów. Pożądana okazała się dalsza aktywizacja wszystkich pracujących na tym polu ośrodków.

W 1971 r. Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wzwyższego i Techniki zleciło Instytutowi Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Po-

³ Por. W. Markiewicz, *Współpraca PRL-NRD w zakresie nauk społecznych*. „Kwartalnik Historyczny” 1976, z. 4, ss. 875 - 888; P. Hauser, *Polsko-Niemiecka Komisja Historyczna w latach 1956 - 1973. W: Powstanie i rozwój NRD w pierwszym ćwierćwieczu jej istnienia*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego, Poznań 1976, ss. 193 - 202.

⁴ Prace J. Krasuskiego i M. Wawrykowej uzupełniają się chronologicznie i tworzą pewną całość. Zob. M. Wawrykowa, *Dzieje Niemiec 1648 - 1789*. Warszawa 1976; t. 2, *Dzieje Niemiec 1789 - 1871*. Warszawa 1980; J. Krasuski, *Historia Rzeszy Niemieckiej 1871 - 1945*. Poznań 1969.

⁵ J. Topolski, A. Wyczański, *Badania historyczne w Polsce w latach 1945 - 1970*, „Nauka Polska” nr 2/1971, ss. 20 - 46; A. Czubiński, *Badania niemcoznawcze...*, ss. 260 - 264; T. Kotłowski, R. Wryk, *Badania niemcoznawcze w Polsce...*, ss. 187 - 196; S. Kieniewicz, *W oczach narodu i historyka. Dorobek polskiej historiografii*, „Polityka” nr 42/1980, ss. 14 - 15; XII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Katowicach. „Z pola walki” nr 1/1980, ss. 216 - 234.

⁶ Szerzej na ten temat por. A. Czubiński, *Das Deutschlandbild der Polen 1918 - 1939. Zu einem Buch von Frank Golczewski*. „Studia Historica Slavo-Germanica” t. VII/1978, ss. 135 - 149; tenże, *Zachodniemiecka synteza najnowszych dziejów Polski (w związku z pracą H. Roosa, Geschichte der polnischen Nation 1918 - 1978)*. „Przegląd Zachodni” nr 1/1980, ss. 168 - 177.

znaniu wstępną koordynację badań niemcoznawczych w skali całego kraju. W dniu 11 maja 1972 r. i 1 czerwca 1973 r. na spotkaniach roboczych dokonano oceny aktualnego stanu badań i zaakceptowano ramowy program prac koordynacyjnych. Równolegle — na podstawie rozpisanych ankiet i korespondencji — wykonano zestawienie tematów prac niemcoznawczych planowanych i realizowanych w kraju. Został on opublikowany w postaci broszury w 1972 r.⁷ Kolejne, podobne w formie i wartości, wykazy ukazały się w 1976 i 1979 r.⁸

Z pracami tymi związana była również na początku lat siedemdziesiątych inicjatywa Zakładu Historii Niemiec Instytutu Historii UAM wydawania czasopisma naukowego poświęconego dziejom Niemiec i szeroko rozumianym stosunkom słowiańsko-germańskim. Pierwszy tom „Studów Historica Slavo-Germanica” ukazał się w 1972 r. Do końca 1980 r. wydano 10 tomów, a dwa następne znajdują się w przygotowaniu. Redakcja czasopisma wychodzi z założenia, iż winno ono publikować przeglądy stanu badań, dyskusje i polemiki, informacje bibliograficzne itp. Dąży się do tego, by spełniało ono rolę informatora naukowego i koordynatora wysiłków badawczych różnych grup i ośrodków naukowych w Polsce⁹.

Biorąc pod uwagę potencjał naukowy środowiska poznańskiego w zakresie niemcoznawstwa Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki pismem z dnia 12 listopada 1975 r. powierzyło Instytutowi Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza koordynację Problemu Resortowego Badań Podstawowych R III/4 pt. „Zagadnienia historii Niemiec oraz stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich”. Wyasygnowano na jego realizację w latach 1976-1980 odpowiednie środki finansowe. Koordynatorem głównym wyznaczony został kierownik Zakładu Historii Niemiec IH UAM prof. dr Antoni Czubiński. Powołano też zespół koordynacyjny, w skład którego weszli wybitni znawcy zagadnień niemcoznawczych w Polsce.

Działalność zespołu zmierzała głównie do nadania badaniom stosunków słowiańsko-germańskich, polsko-niemieckich oraz historii Niemiec większej operatywności, lepszego ich skoordynowania i ukierunkowania. Dokonano szczegółowej oceny stanu badań prowadzonych do r. 1976 w Polsce i krajach niemieckiego obszaru językowego. Opracowano centralny katalog dostępnych w Polsce publikacji z zakresu dziejów Niemiec oraz stosunków słowiańsko-germańskich i niemiecko-polskich. Ustalono najważniejsze problemy i tematy badawcze dla poszczególnych ośrodków na dłuższy okres, celem wypełnienia białych plam. Publikowano przeglądy badań, informacje i polemiki naukowe na łamach „Stu-

⁷ Wykaz tematów badań niemcoznawczych prowadzonych w Polsce. Poznań 1972 (wykaz ten obejmuje prace zaplanowane do 1975 r.); por. także, P. Hauser, *Koordynacja badań niemcoznawczych*. „Studia Historica Slavo-Germanica” t. III/1974, s. 183.

⁸ Wykaz tematów badań niemcoznawczych prowadzonych w Polsce. Poznań 1976 (wykaz ten obejmuje prace zaplanowane do 1980 r.); *Wykaz tematów badań niemcoznawczych prowadzonych w Polsce*. Zestawił R. Wryk, Poznań 1979 (wykaz ten obejmuje prace zaplanowane do roku 1982).

⁹ Por. krytyczne recenzje tego czasopisma zamieszczone w: „Slezský Sborník” nr 4/1974, ss. 227-228; „Deutsche Volkszeitung” (Düsseldorf) z 6 lutego 1975, s. 10; „Zapiski Historyczne” t. XLI/1976, z. 3, ss. 188-191; „Studia Historyczne” 1977, z. 1, ss. 165-167.

dia Historica Slavo-Germanica" i innych czasopism. Wspomagano prace prowadzone przez różne ośrodki badawcze podległe Ministerstwu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Włączono do planów badawczych prace magisterskie i doktorskie realizowane w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych. Utrzymywano współpracę z ośrodkami podległymi innym resortom. Podjęto też działania w celu opracowania 3-tomowej syntezy dziejów Niemiec oraz syntezy stosunków polsko-niemieckich.

Jednocześnie ustalono schemat organizacyjny rozwiązywania Problemu Resortowego R. III/4 wyodrębniając siedem grup tematycznych: 1. „Dzieje Niemiec”, 2. „Pogranicze słowiańsko-germańskie”, 3. „Zabór pruski”, 4. „Dzieje niemieckiej myśli politycznej”, 5. „Dzieje kultury niemieckiej”. 6. „Druga wojna światowa i dzieje okupacji hitlerowskiej”, 7. „Dzieje NRD”. W ich ramach powstało wiele ciekawych opracowań wypełniających w znacznym stopniu dotychczasowe luki w historiografii polskiej.

Za główny cel naukowy w pierwszej grupie tematycznej uznano opracowanie 3-tomowego dzieła zbiorowego pt. *Dzieje Niemiec*, które objęłoby historię społeczeństwa niemieckiego od czasów najdawniejszych do końca II wojny światowej, tj. do ostatecznego upadku Rzeszy Niemieckiej. Tom pierwszy, redagowany przez prof. dra Gerarda Labudę, obejmuje okres od czasów prehistorycznych do końca XV wieku; tom drugi, redagowany przez prof. dra Jerzego Topolskiego, obejmuje materiał od końca XV wieku do zjednoczenia Niemiec w 1871 r.; tom trzeci obejmuje dzieje Niemiec od r. 1871 do upadku III Rzeszy w maju 1945 r. — przygotowywany jest on pod redakcją prof. dra Antoniego Czubińskiego.

W dyskusji nad założeniami ogólnymi przygotowywanych „dziejów” zespół redakcyjny doszedł do wniosku, iż szczególnie złożony i trudny problem metodologiczny stanowi główna oś syntezy oraz tzw. kwestia narodowa. W związku z tym koordynator problemu zorganizował w Poznaniu dwie konferencje metodologiczne poświęcone tym zagadnieniom¹⁰. Planem ich są wydane pod redakcją A. Czubińskiego prace zbiorowe pt. *Problemy metodologiczne dziejów Niemiec oraz Pojęcia „Volk” i „Nation” w historii Niemiec*¹¹. Pierwsza zawiera ustalenia metodologiczne i historiograficzne oraz rozstrzygnięcia takich problemów, jak kwestia periodyzacji, zasięgu terytorialnego i chronologii historii Niemiec, ustala oś syntezy, precyzuje pojęcie „dzieje Niemiec” oraz omawia rolę państwa w historii Niemiec. Studia zamieszczone w drugiej publikacji podejmują problem powstania i rozwoju narodu niemieckiego, współzależności między pojęciami *Volk* i *Nation*, a także rozwiewają wiele niejasno-

¹⁰ Sesje te wywołały żywe zainteresowanie w polskim środowisku historycznym. Por. sprawozdania: Z. Mazur, *Sesja naukowa poświęcona metodologicznym problemom syntezy dziejów Niemiec*. „Przegląd Zachodni” nr 4/1977, ss. 178-182; T. Kotłowski, *Metodologiczne problemy dziejów Niemiec*, „Dzieje Najnowsze” nr 2/1978, ss. 247-250; W. Krzyżaniak, *Problemy metodologiczne dziejów Niemiec — sprawozdanie z konferencji naukowej*. „Studia Historica Slavo-Germanica” t. VIII/1979, ss. 253-257; tenże, *Sesja naukowa na temat: Pojęcia „Volk” i „Nation” w historii Niemiec*, „Przegląd Zachodni” nr 4/1979 ss. 188-190.

¹¹ *Problemy metodologiczne dziejów Niemiec*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego. Poznań 1978; *Pojęcia „Volk” i „Nation” w historii Niemiec*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego, Poznań 1980.

ści zarówno semantycznych, jak i merytorycznych stwarzanych przez treści tkwiące w takich elementach, jak państwo i naród. Publikowane referaty i obszerna dyskusja ukazują ogromną złożoność problemów metodologicznych dziejów Niemiec, braki polskiej historiografii oraz potwierdza potrzebę i celowość publikacji tego typu materiałów.

W trakcie badań dziejów imperializmu niemieckiego ważną kwestią okazała się problematyka jego ekspansji terytorialnej, politycznej i gospodarczej. Jej kierunek wschodni jest w historiografii polskiej stosunkowo dobrze opracowany¹², podczas gdy inne, zwłaszcza południowo-wschodni, wykazują wiele luk i braków w dotychczasowych opracowaniach. W celu ich wypełnienia odbyło się w listopadzie 1980 r. w Poznaniu specjalne sympozjum naukowe poświęcone analizie polityki imperializmu wobec państw Półwyspu Bałkańskiego¹³. Sympozjum to przyczyniło się do zaprezentowania szeregu problemów badawczych (10 węzłowych referatów), umożliwiło pełniejsze ujęcie spraw bałkańskich w polityce Niemiec w latach 1871 - 1945 oraz pozwoliło na bardziej kompletną rekonstrukcję procesu naporu imperializmu Rzeszy na wschód i południe. Ze względu na znaczenie tych zagadnień, jak i wysoki poziom opracowanych materiałów, postanowiono je opublikować¹⁴.

Prócz syntezy dziejów Niemiec w omawianej dotąd grupie realizowany był temat badawczy pod roboczym tytułem „Historia Niemiec okresu imperializmu (1871 - 1945)”. Uzyskane środki finansowe pozwoliły na przeprowadzenie kwerend archiwalnych i bibliotecznych w Polsce, w NRD i RFN. Większość autorów jest w trakcie przygotowywania maszynopisów prac. Najbardziej zaawansowane są monografie Krzysztofa Rzepy (*Ruch socjalistyczny wśród wychodźstwa polskiego w Niemczech do 1914 roku*), Przemysława Hausera (*Polacy i sprawa polska w Niemczech w latach 1919 - 1922*) i Edmunda Makowskiego (*Mniejszość niemiecka w Wielkopolsce w latach 1918 - 1939*). Autorzy ci częściowe wyniki swoich badań opublikowali w formie artykułów¹⁵. Zawarte umowy wydawnicze pozwalają przypuszczać, że przygotowywane monografie ukażą się drukiem w latach 1982 - 1984. Stanisław Sierpowski opracowujący zagadnienie stosunku Niemiec do Ligi Narodów efekty swoich badań zawarł

¹² Zob. m. in. *Wschodnia ekspansja Niemiec w Europie środkowej. Zbiór studiów nad tzw. „Drang nach Osten”*. Praca zbiorowa pod red. G. Labudy, Poznań 1963.

¹³ Zob. Sprawozdania z sympozjum: W. Krzyżaniak, *Państwa bałkańskie w polityce imperializmu niemieckiego 1871 - 1945*. „Studia Historica Slavo-Germanica” t. X/1981; D. Bober, Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. „Państwa bałkańskie w polityce imperializmu niemieckiego (1871 - 1945)” „Przegląd Zachodni” nr 5 - 6/1980, ss. 293 - 296.

¹⁴ *Państwa bałkańskie w polityce imperializmu niemieckiego 1871 - 1945*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego. Poznań 1982.

¹⁵ K. Rzepa, *Wychodźstwo polskie w Niemczech do 1914 r.* „Przegląd Zachodni” nr 5 - 6/1979, ss. 224 - 257; E. Makowski, *Nacjonalistyczna aktywizacja mniejszości niemieckiej*. W: *Kształtowanie się stosunków społeczno-politycznych w Wielkopolsce w latach 1926 - 1939*. Warszawa - Poznań 1979, ss. 313 - 345; tenże, *Mniejszość niemiecka w Wielkopolsce w przededniu i w pierwszych dniach wojny*. „Kronika Wielkopolski” nr 3/1979, ss. 50 - 71; tenże, *Wpływ zwycięstwa hitleryzmu w Niemczech na mniejszość niemiecką w Wielkopolsce*. W: *Rola Wielkopolski w dziejach narodu polskiego*. Praca zbiorowa pod red. S. Kubiaka i L. Trzeciakowskiego. Poznań 1979, ss. 345 - 356. Ponadto tenże autor złożył w Wydawnictwie Naukowym UAM *Wybór źródeł do historii niemieckiego ruchu robotniczego*.

w czterech artykułach¹⁶. W całości opracowywany temat opublikowany zostanie w monografii pt. *Liga Narodów*. Tadeusz Kotłowski opracowywał temat *Walki klasowe w Republice Weimarskiej 1919 - 1923*. Pierwsze wyniki swych dociekań opublikował na łamach „Przeglądu Zachodniego”¹⁷. W stadium przygotowawczym znajduje się praca A. Czubińskiego *Dzieje SPD 1875 - 1975*; będzie to pierwsza w polskiej literaturze naukowej synteza dziejów tej partii, która odegrała i odgrywa nadal ogromną rolę w życiu politycznym Niemiec.

Opracowywany przez trzech naukowców szczecińskich (Bogdan Dopierała, Edward Włodarczyk, Włodzimierz Stepiński) temat *Powstanie, rozwój i upadek wielkiego przemysłu w nadbałtyckich prowincjach tzw. wschodu Rzeszy, 1850 - 1945* w formie obszernej monografii zakończony zostanie na przełomie 1983/1984 r. Dotychczas opublikowano lub oddano do druku fragmenty tej pracy¹⁸. Bogdan Dopierała, badający też zagadnienie niemieckiej polityki wielkiego obszaru gospodarczego w odniesieniu do polityki morskiej II Rzeczypospolitej, część uzyskanych wyników badań opublikował w pracy pt. *Wokół polityki morskiej II Rzeczypospolitej*¹⁹. Drukiem ukazało się kilka monografii, które nie były finansowane ze środków Problemu Resortowego, jednak ujęte zostały w całościowym planie koordynacyjnym²⁰.

Zespół pracujący w grupie tematycznej „Pogranicze słowiańsko-germańskie” ograniczył swoje zainteresowania zasadniczo do okresu średniowiecza. W czasie prowadzonych badań wykształciły się dwa podzespoły. Pierwszy, pod kierunkiem Jana Żaka, prowadził badania terenowe w ramach tematu „kontakty słowiańsko-germańskie w starożytności i we wczesnym średniowieczu w świetle badań archeologicznych w Polsce północno-zachodniej”. Temat ten realizowano poprzez prace wykopaliskowe (cztery sezony po dwa miesiące), a także gabinetowe, w ramach

¹⁶ S. Sierpowski, *Wystąpienie Niemiec z Ligi Narodów*. „Przegląd Zachodni” (w druku); tenże, *Kształtowanie się społecznego ruchu poparcia dla Ligi Narodów*. „Kwartalnik Historyczny” nr 4, 1981; tenże, *Wolne Miasto Gdańsk, Polska, Niemcy i Liga Narodów w latach 1919 - 1926*. „Dzieje Najnowsze” (w druku); tenże, *Próby wyzyskania procedury mniejszościowej Ligi Narodów w realizacji polityki Rzeszy Niemieckiej na Bałkanach*. W: Państwa bałkańskie w polityce imperializmu niemieckiego 1871 - 1945. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego, Poznań 1982.

¹⁷ T. Kotłowski, *Republika Weimarska w polskiej historiografii. Stan badań i postulaty badawcze*. „Przegląd Zachodni” nr 5 - 6/1978, ss. 32 - 56.

¹⁸ E. Włodarczyk, *Nadbałtyckie prowincje tzw. wschodu Rzeszy a rewolucja przemysłowa (1850 - 1870)*. „Przegląd Zachodni” nr 4/1980; tenże, *Tendencje rozwojowe wielkiego przemysłu w nadbałtyckich prowincjach pruskich w latach 1871 - 1914*. „Zapiski Historyczne” (w druku); W. Stepiński, *Burżuazja i junkierstwo nadbałtyckich prowincji tzw. wschodu Rzeszy wobec problematyki uprzemysłowienia (1850 - 1870)*. „Przegląd Zachodni” nr 4/1980.

¹⁹ B. Dopierała, *Wokół polityki morskiej II Rzeczypospolitej*. Poznań 1978.

²⁰ J. Strzeleczyk, *Słowianie i Germanie w Niemczech środkowych we wczesnym średniowieczu*. Poznań 1976; F. Hawranek, *Polska i niemiecka socjaldemokracja na Górnym Śląsku w latach 1890 - 1914*. Opole 1977; J. Wąsicki, *Rzesza a kraje niemieckie 1914 - 1949. Między unitaryzmem a federalizmem*. Poznań 1977; W. Jastrzębski, *Hitlerowska polityka narodowościowa w Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie (1939 - 1945)*. Bydgoszcz 1977; A. Czubiński, *Rewolucja 1918 - 1919 w Niemczech*. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione. Poznań 1977; J. Hauziński, *Polityka orientalna Fryderyka II Hohenstaufa*. Poznań 1978; M. Cygański, *SS w ruchu narodowosocjalistycznym i w III Rzeszy 1925 - 1945*. Poznań 1978.

których opracowywano uzyskany materiał przedmiotowy. Przeprowadzone badania dostarczyły nowych danych do poznania stosunków społecznych i kulturalnych na Pomorzu Środkowym, a zwłaszcza w dorzeczu Parsęty w młodszym okresie przedrzymskim, rzymskim i początkach wczesnego średniowiecza (od I w. p.n.e. do IX w. n.e.). Nowe materiały uzyskano na podstawie pełnego rozpoznania osadnictwa tych okresów na w/w terenie przy uwzględnieniu wnikliwego ich rozpoznania w mikroregionie Dębczyna (woj. Koszalin). Z przeprowadzonych dotychczas badań wynika m. in., iż na Pomorzu Zachodnim i Środkowym w pierwszych wiekach naszej ery występowało najprawdopodobniej zjawisko kohabitacji grup germańskich i słowiańskich. Uzyskane wyniki znalazły swoje odbicie w monografii Henryka Machajewskiego pt. *Osada z młodszego okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Rogowie, stan. 4, woj. Koszalin* oraz kilkunastu artykułach opublikowanych lub znajdujących się w druku²¹.

Drugi podzespół (pod kierunkiem Jerzego Strzelczyka) przygotowywał pracę zbiorową pt. *Dzieje Słowiańszczyzny Połabskiej*. Praca ta w całości zakończona zostanie w r. 1981. W kwietniu 1980 r. z inicjatywy kierownictwa tej grupy odbyła się ogólnopolska sesja naukowa na temat: *Słowiańszczyzna Połabska na tle dziejów Niemiec i Polski*²². Sesja ta, oprócz ściśle naukowego, miała ważne znaczenie robocze jako ostateczne forum koordynacji przygotowywanej syntezy. Materiały z sesji ukazały się drukiem nakładem Wydawnictwa Naukowego UAM²³. Prócz podstawowego artykułu Gerarda Labudy *Historyczne znaczenie Słowiańszczyzny Połabskiej* publikacja ta zawiera kilka referatów problemowych oraz komunikatów i obszerną dyskusję. Przynosi ona wiele nowych ustaleń dotyczących chronologii przybywania Słowian na tereny Połabian, wczesnego osadnictwa słowiańskiego na tym terenie, a także odnośnie do rozwoju społecznego Połabian i przyczyn ich asynchronizmu rozwojowego. Daje też obraz kształtowania się rodzimych ponadplemiennych struktur politycznych, wyjaśnia słabo ciągle rozpoznany w skali ogólnopółabskiej proces majoryzacji ludności słowiańskiej przez czynnik niemiecki oraz

²¹ H. Machajewski, *Osada z młodszego okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Rogowie, stan. 4, woj. Koszalin*. Seria Monograficzna Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Koszalinie, Koszalin 1980; Zob. m. in. J. Zak, *Migracje Słowian w kierunku zachodnim w V/VI-VII w.n.e.*, „*Studia Historica Slavo-Germanica*” t. VI/1977, ss. 3-30; tenże, *Problematik der westlichen Ausbreitung der Westslawen zu Beginn des Frühmittelalters (5/6-7. Jh.)*. W: *Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave*. Bratislava 1979, t. 1, ss. 917-936; tenże, *Die frühslawische Keramik aus Westpommern*. Offa, Bd. 35/1978, ss. 110-115; H. Machajewski, *Wyniki badań archeologicznych na stanowisku 8 w Byszynie, woj. Koszalin w świetle studiów nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w dorzeczu środkowej Parsęty*. W: *Materiały Zachodniopomorskie t. XXIII/1981*, ss. 71-98; tenże, *Kultura wielobarska a kultura przeworska w Wielkopolsce*. „*Fontes Archaeologici Posnanienses*” t. XXIX/1981, ss. 47-79; tenże, *Z badań nad początkami osadnictwa wczesnośredniowiecznego w dorzeczu Parsęty*. W: *Symposium — Słowianie, 6-10 w. Brno 1980*.

²² J. Piskorski, *Konferencja Połabska w Poznaniu*, „*Studia Historica Slavo-Germanica*” t. X/1981; J. Strzelczyk, *O Połabszczyźnie w Poznaniu*. „*Kwartalnik Historyczny*” nr 3-4/1980, ss. 832-834; Z. Kurnatowska, *Słowiańszczyzna Połabska na tle dziejów Niemiec i Polski*, „*Slavia Antiqua*”, t. XXVII/1980, ss. 334-335.

²³ *Słowiańszczyzna Połabska pomiędzy Niemcami a Polską*. Praca zbiorowa pod red. J. Strzelczyka. Poznań 1981.

rolę elementu słowiańskiego pod panowaniem niemieckim w kształtowaniu się średniowiecznego narodu niemieckiego. Wyłoniony do prac nad syntezą *Dziejów Słowiańszczyzny Połabskiej* zespół jest jedynym obecnie w Polsce ośrodkiem badań zajmującym się tą problematyką. Zespół ten w przyszłości planuje podjęcie prac nad syntezą dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej. W związku z przygotowywaną pracą poszczególni autorzy opracowali szereg monografii, artykułów, recenzji krytycznych, polemik naukowych oraz haseł do *Słownika Starożytności Słowiańskich*. Z większych opracowań wymienić należy znajdujące się w druku monografię J. Strzelczyka i Lecha Leciejewicza²⁴.

Obok omówionych powyżej dwóch głównych tematów prowadzone były również badania indywidualne. Zbigniew Wielgosz opublikował pracę dotyczącą ujęcia Nowej Marchii w historiografii²⁵ oraz prowadził prace edytorskie do planowanego wydania *Księgi ziemskiej Nowej Marchii z 1337 roku*. Będzie to krytyczna edycja tego źródła wraz z obszernym komentarzem rzeczowym. Zenon Sobierajski realizował temat językoznawczy *Badania dialektologiczne nad wpływem języka niemieckiego na gwary polskie i narzecze Słowińców*²⁶, Barbara Ceglowa i Irena Kwilecka skoncentrowały się nad tematem *Wpływ języka niemieckiego na język polski do końca XVI wieku i jego społeczne uwarunkowania*.

Część wyników uzyskanych przez omawiany powyżej zespół została zaprezentowana na ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Socjologii i Instytut Historii UAM w grudniu 1979 r. na temat: *Pogranicze polsko-niemieckie w przeszłości i obecnie*²⁷. Omówiono na niej w szerokim aspekcie stosunki polityczne na pograniczu polsko-niemieckim w poszczególnych okresach, podnoszono nie tylko występujące na tym obszarze formy antagonizmów, lecz także przejawy współpracy i współdziałania. Poruszono również problemy o charakterze bardziej szczegółowym, jak m. in. stosunki narodowościowe na pograniczu, świadomość narodowa, stereotypy etniczne, wpływy kulturalne, językowe itd. Materiały z sesji znajdują się w druku²⁸.

W grupie tematycznej „Zabór pruski” prowadzono prace nad trzema problemami: a) aktywność społeczno-polityczna wybitnych polskich działaczy Wielkiego Księstwa Poznańskiego, b) rola sztuk plastycznych w kształtowaniu świadomości narodowej Polaków, c) historiografia polska i niemiecka poświęcona kwestii polityki Prus w zaborze pruskim. W ramach pierwszego zagadnienia całkowicie zrealizowane zostały dwa tematy w formie rozpraw doktorskich: Stanisława Potockiego, *Poglądy i działalność społeczno-polityczna Tytusa Działyńskiego (1796 - 1861)* oraz

²⁴ J. Strzelczyk, *Goci — rzeczywistość i legenda*. PIW (w druku); L. Leciejewicz, *Pradzieje Łużyc*. Wydawnictwo „Domowina” (w druku).

²⁵ Z. Wielgosz, *Nowa Marchia w historiografii niemieckiej i polskiej*. Poznań 1980.

²⁶ Efektem tych badań jest złożony do druku w czasopiśmie „Slavia Occidentalis” artykuł pt. *Relikty dialektu Słowińców nad Bałtykiem*. Ponadto zebrane materiały wyrazowe wykorzystane zostaną w przygotowywanym pod kierunkiem Z. Sobierajskiego *Słowniku narzecza Słowińców*.

²⁷ R. Wryk, *Pogranicze polsko-niemieckie w przeszłości i obecnie*, „Studia Historica Slavo-Germanica” t. X/1981, ss. 305 - 306.

²⁸ *Pogranicze polsko-niemieckie w przeszłości i obecnie*. Praca zbiorowa pod red. A. Kwileckiego. Wydawnictwo Naukowe UAM (w druku).

Jana Słowikowskiego, *Dr Władysław Niegolewski (1819-1885). Życie i działalność społeczno-polityczna*. Prace te zostały oparte na nowej bazie źródłowej i stanowią poważny wkład do polskiej historiografii. Poglądy i działalność T. Działyńskiego oraz W. Niegolewskiego przedstawione zostały przy tym na szerokim tle ówczesnej epoki ze szczególnym uwzględnieniem stosunków polsko-niemieckich²⁹. Ponadto znacznie zawansowane są prace Mariana Pietrowskiego, *Aleksander Gutry. Życie i działalność polityczna (1813-1891)* oraz Jana Jajora, *Poglądy i działalność społeczno-polityczna Jana T. Działyńskiego*.

Kształtowaniu świadomości narodowej Polaków w zaborze pruskim dotyczy rozprawa doktorska Magdaleny Warkoczewskiej pt. *Malarstwo i grafika i ich funkcje społeczne w Wielkopolsce w epoce romantyzmu*³⁰. W pracy tej autorka przedstawiła dzieje malarstwa i grafiki głównie od strony związków i uwarunkowań społecznych i kulturalnych. Przebada- ne zostały różnorakie determinanty towarzyszące powstaniu dzieł artystycznych i ich społeczne funkcjonowanie.

Probleмами historiografii zajmował się Lech Trzeciakowski, który złożył do druku rozprawę poświęconą polityce Prus na ziemiach polskich zaboru pruskiego w historiografii polskiej i niemieckiej do r. 1918. Uka- że się ona drukiem w drugim tomie wydawanego przez Instytut Za- chodni dzieła pt. *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii*. Druga część rozprawy dotycząca tego problemu od 1918 r. aż po współczesność znaj- duje się w trakcie opracowania redakcyjnego.

Badania w grupie tematycznej „Dzieje niemieckiej myśli politycz- nej” prowadził zespół naukowców z ośrodka poznańskiego i wrocław- skiego z perspektywnym założeniem opracowania syntezy tego za- gadnienia. W latach realizacji problemu prace w tej grupie koncentro- wały się na badaniu doktryn politycznych, albowiem ta problematyka była szczególnie zaniedbana w nauce, a w polskiej literaturze przedmio- tu ledwie zamarkowana. Osiągnięciem badawczym jest złożona do druku praca Henryka Olszewskiego na temat rozwoju ideologii i myśli hi- storycznej w Niemczech w XIX i XX stuleciu³¹. Na szczególną uwagę zasługuje ta część rozprawy, w której autor omawia genealogię i paran- tele nazistowskiej filozofii dziejów, daje wykład „praw” rządzących hi- storią w świetle zasad narodowosocjalistycznego światopoglądu, omawia spory o szczególony obraz przeszłości w doktrynie nazistowskiej, wresz- cie pokazuje upadek niemieckiej historiografii akademickiej w latach 1933.-1945.

Wyraźnie zarysowała się w tej grupie koncentracja badań na okre- sie hitlerowskim w dziejach Niemiec. Podłoże doktrynalne i ewolucję ideologii niemieckiego faszyzmu w początkowym okresie kształtowania się organizacji faszystowskiej badał Marek Maciejewski³². W swych pra-

²⁹ Prace te ukażą się drukiem w serii monografii poświęconej wybitnym Wiel- kopolanom, wydawanej przez oddział poznański PWN.

³⁰ Praca ta ukaże się drukiem w ramach serii Biblioteki „Kroniki Wielkopol- skiej” wydawanej przez oddział poznański PWN.

³¹ H. Olszewski, *Nauka historii w upadku. Studium o historiografii i ideo- logii historycznej w imperialistycznych Niemczech* (praca w druku).

³² M. Maciejewski, *Ruch i ideologia narodowych socjalistów w Republice Weimarskiej*. Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego we Wrocławiu (praca złożo- na do druku); tenże, *Z problematyki kształtowania się partii narodowych socja-*

cach omówił on wpływ ideologii nacjonalistyczno-rasistowskiej na powstanie doktryny nazistowskiej, relacje między „rewolucją konserwatywną” a narodowym socjalizmem, elementy światopoglądu nazistowskiego, rozgraniczył mit od rzeczywistości w ideologii faszystowskiej.

Nad doktryną prawną w Trzeciej Rzeszy badania prowadził Karol Jonca. Skoncentrował się on głównie nad sprawami koncepcji prawa narodowosocjalistycznego i miejsca narodu polskiego w tych koncepcjach w latach okupacji hitlerowskiej oraz nad stosunkiem Kościoła w Rzeszy do ideologii narodowego socjalizmu³³.

Zagadnienia nazizmu i rasizmu były przedmiotem badań Marii Zmierczak i Franciszka Połomskiego. Literatura i kontrowersje wokół tych pojęć tak dalece się namnożyły, że powstała pilna potrzeba ich opracowania. Pierwsze wyniki zostały zawarte tak w samodzielnych rozprawach³⁴, jak i w pracy zbiorowej pt. *Studia z historii myśli politycznej i kultury niemieckiej XIX i XX wieku*³⁵.

Prace w grupie tematycznej „Dzieje kultury niemieckiej” zostały zdeterminowane słabością bazy naukowej i ograniczonym kręgiem specjalistów zajmujących się tymi zagadnieniami. Tylko dwa z realizowanych tematów dotyczą okresu wcześniejszego. Będą to prace Tadeusza Namowicza, *Stosunki kulturalne polsko-niemieckie w okresie Oświecenia* oraz Edyty Połczyńskiej, *Kultura niemiecka w zaborze pruskim*. T. Namowicz na bazie prowadzonych badań opublikował kilkanaście artykułów, głównie z zakresu literaturoznawstwa³⁶.

Znacznie szerszy temat kultury faszystwu niemieckiego podjął Hubert Orłowski. Prowadzone badania pozwoliły autorowi na drugie poprawione i rozszerzone wydanie monografii *Literatura w Trzeciej Rzeszy* w *Rejencji Opolskiej*. „Sobótka” nr 3/1976, ss. 457 - 473; tenże, *Mit Hitlera w ruchu narodowych socjalistów w okresie Republiki Weimarskiej*. W: *Studia nad faszystwem i zbrodniami hitlerowskimi*, t. IV/1979, ss. 23 - 41; tenże, *Koncepcja Trzeciej Rzeszy Arthura Moellera Van den Brucka*. W: *Studia nad faszystwem i zbrodniami hitlerowskimi* t. VI/1980, ss. 57 - 71.

³³ K. Jonca, *Koncepcja narodowosocjalistycznego prawa w Trzeciej Rzeszy*. W: *Studia nad faszystwem i zbrodniami hitlerowskimi* t. III/1977, ss. 69 - 104; tenże, *Kościół ewangelicki w Trzeciej Rzeszy wobec ideologii narodowego socjalizmu w latach 1933 - 1935*, W: *Studia nad faszystwem i zbrodniami hitlerowskimi* t. VI/1980, ss. 73 - 145; tenże, *Rola doktryny prawnej w przygotowaniu hitlerowskiej agresji i ludobójstwa*. W: *Zbrodnie i sprawcy. Ludobójstwa hitlerowskie przed sądem ludzkości i historii*. Praca zbiorowa pod red. Cz. Pilichowskiego. Warszawa 1980, ss. 112 - 125.

³⁴ F. Połomski, *Ideologia rasizmu w hitlerowskich Niemczech*. Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego we Wrocławiu (praca złożona do druku); M. Zmierczak, *Filozofia i historiozofia w pismach Alfreda Rosenberga. Ze studiów nad ideologią nazizmu*. „*Studia Historica Slavo-Germanica*” t. IX/1980, ss. 175 - 203.

³⁵ *Studia z historii myśli politycznej i kultury niemieckiej XIX i XX wieku*. Praca zbiorowa pod red. H. Olszewskiego. Poznań 1982.

³⁶ Do ważniejszych opracowań tego autora należy zaliczyć: *Deutsche Literatur des 20. Jahrhunderts in Polen. Haupttendenzen der Rezeption und ihre soziologische Aspekte*. W: *Probleme der Literatursoziologie und der literarischen Wirkung*. Halle 1978, ss. 28 - 46; *Herder und die moderne polnische Kultur*. W: *Johann Gottfried Herder. Zur Herder-Rezeption in Ost und Südosteuropa*. Berlin 1978, ss. 86 - 91; *Probleme der Wirkungsgeschichte Herders im literarischen Polen der Aufklärung und der beginnende Romantik*. „*Weimarer Beiträge*” H. 10/1978, ss. 24 - 37; *Zur komparatistischen Erforschung genetischer und typologischer Kontaktbeziehungen zwischen der polnischen und deutschen Literatur um 1800*. „*Acta Universitatis Lodziensis*” z. 54/1980, ss. 5 - 20.

szy³⁷ oraz złożenia do druku w Państwowym Instytucie Wydawniczym antologii tekstów znanych intelektualistów niemieckich i austriackich z lat 1928 - 1946, dotyczących funkcjonowania szeregu rozmaitych zjawisk kulturowych w warunkach faszyzmu niemieckiego. Antologia ta zatytułowana *Faszyzm — kultura — świadomość potoczna* ma służyć jako niezbędna podstawa refleksji teoretycznych nad stanem badań w dziedzinie kultury faszyzmu niemieckiego. Tymczasem powstało też kilka mniejszych specjalistycznych rozpraw³⁸.

Nad sprawami kultury niemieckiej po r. 1945 pracowali: Norbert Honsza, Stefan Kaszyński i Włodzimierz Bialik. Pierwszy zajmował się zagadnieniami literatury Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz kulturą masową krajów niemieckiego obszaru językowego. Częściowe efekty swych badań zawarł w pracy zbiorowej oraz w dwóch artykułach dotyczących funkcji kulturowej literatury masowej³⁹. S. Kaszyński pracował nad tematem *Awangarda artystyczna i poezja polityczna w RFN*⁴⁰. Autor, wykorzystując zebrane materiały, wydał wspólnie z Jerzym Borejszą obszerną antologię tekstów dotyczących perspektyw ideowych i intelektualnych Niemiec po upadku Trzeciej Rzeszy⁴¹. W zarysie przygotowany został tom pt. *Poezja polityczna w RFN*, jednak z uwagi na brak zainteresowania wydawców zakończenie jego odłożono do czasu uzyskania możliwości publikacji. Temat wojny w literaturze niemieckiej po r. 1945 podjął Włodzimierz Bialik.

W grupie tematycznej „Druga wojna światowa i dzieje okupacji hitlerowskiej” badania koncentrowały się głównie na zagadnieniach gospodarczych i społecznych, a także sprawach oświatowych i życiu codziennym.

W historiografii polskiej poświęconej tym zagadnieniom wydarzeniem o szczególnej wadze jest ukazanie się obszernej monografii kierownika grupy Czesława Łuczaka pt. *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce* (Poznań 1979). Dzieło to zostało zaliczone do „10” najznaczących osiągnięć naukowych w Polsce w 1979 r. Praca jest bowiem w istocie pierwszą o takich rozmiarach i podstawach źródłowych monografią życia gospodarczo-społecznego Pol-

³⁷ H. Orłowski, *Literatura w Trzeciej Rzeszy*. Wydanie drugie zmienione i poszerzone. Poznań 1979.

³⁸ H. Orłowski, *Der Kriegausbruch 1939 in der deutschsprachigen Literatur*. Komunität, Berlin Zachodni 1979; tenże, *Literaturanschluß 1938*. „Zeitschrift für österreichische Literatur” nr 1/1981, Graz—Kronberg; tenże, „*Krakauer Zeitung*” 1939 - 1945. *Auch ein Kapitel deutscher Literatur im Dritten Reich. Text und Kontext*. Kopenhaga 1980; tenże, *Die größere Kontroverse. Zur nicht-akademischen Rezeption des „Doktor Faustus” 1947 - 1949. Studien zur Erzählforschung*. Stuttgart E. Klett Verlag 1981.

³⁹ N. Honsza, Z. Swiatłowski, B. Wengerek, *Profile współczesności. Literatura NRD*. Katowice 1979; N. Honsza, *Literatur im Trend zur Geschichte der Comics-Strips*. „Germanica Wratislaviensia” XXXI, Wrocław 1979, ss. 53 - 62; tenże, *Die Comics-Literatur als Symptom der Zeit*. „Universitas” H. 4/1979, ss. 405 - 410.

⁴⁰ S. Kaszyński, *Poezja polityczna w RFN*. „Nurt” nr 5/1980; tenże, *Poezja awangardowa w RFN*. „Nurt” nr 1/1981.

⁴¹ Po upadku Trzeciej Rzeszy. *Niemiecy intelektualści a tradycja narodowa*. Wybrali i wstępem opatrzyli: Jerzy W. Borejsza i Stefan H. Kaszyński, Warszawa 1981.

ski pod okupacją hitlerowską. Zakres tematyczny pracy obejmuje podział administracyjny okupowanych ziem, założenia hitlerowskiej polityki demograficznej i ekonomicznej, organizację i zarządzanie tymi sprawami, politykę ludnościową, politykę rolną, przemysłową, skarbową, eksploatację siły roboczej, walkę ekonomiczną społeczeństwa oraz demograficzne i ekonomiczne skutki okupacji hitlerowskiej w Polsce. Ogółem w 21 rozdziałach rozwiązano wiele interesujących problemów, z których część ma charakter pionierski i stanowi klucz do głębszego poznania złożonej rzeczywistości lat II wojny światowej w Polsce. Niektóre z podjętych w tej pracy tematów pojawiły się w polskiej literaturze w zasadzie po raz pierwszy. Czesław Łuczak prócz licznych artykułów i wydawnictw źródłowych przygotował do druku obszerne studium o podobnym profilu tematycznym, lecz dotyczące obszaru Niemiec i krajów okupowanych⁴².

Na uwagę zasługuje również rozprawa Marii Banasiewicz⁴³, omawiająca w sposób szczegółowy podstawowe założenia hitlerowskiej polityki naukowej i oświatowej, ich realizację na polskich ziemiach „wcielonych” do Rzeszy oraz biologiczne i materialne skutki tej polityki dla narodu polskiego. Autorka analizuje dokonaną przez władze hitlerowskie akcję likwidacji szkół polskich, placówek naukowo-badawczych i stowarzyszeń naukowych. Zajmuje się również kwestią rozbudowy niemieckiego szkolnictwa i niemieckich placówek naukowych, które miały odegrać jedną z głównych ról w procesie germanizacji ziem polskich. Dużo uwagi poświęca eksterminacji polskich nauczycieli i naukowców oraz różnym formom oporu polskiego społeczeństwa skierowanego przeciw hitlerowskiej polityce oświatowej. Monografia M. Banasiewicz jest ważnym przyczynkiem do historii polskiej kultury i oświaty, poruszającym również sprawy bardziej uniwersalne. Jest to pozycja znacząca w bardzo obszernej już przecież bibliografii hitleryzmu i Trzeciej Rzeszy.

Marian Olszewski złożył w Wydawnictwie Poznańskim tom pt. *Życie codzienne Polaków w okupowanym „Kraju Warty”*, stanowiący zbiór wspomnień, pamiętników i relacji⁴⁴. Tenże sam autor opracowując temat Arthur Greiser — zbrodniczy namiestnik „Kraju Warty”, zebrał obfity materiał pamiętnikarski dotyczący zbrodni hitlerowskich dokonanych za czasów działalności Greisera w okupowanym „Kraju Warty”. Zebrane materiały zatytułowane *Pamiętniki ocalonych* ukażą się drukiem nakładem Wydawnictwa Poznańskiego⁴⁵. Ponadto M. Olszewski pracujący nad zagadnieniem *Ugrupowania polityczne polskiego podziemia i ruchu oporu w tzw. Kraju Warty* część uzyskanych wyników badawczych przedstawił w publikacji zbiorowej wydanej pod redakcją A. Czubińskiego⁴⁶.

⁴² Cz. Łuczak, *Polityka ekonomiczna Trzeciej Rzeszy w latach drugiej wojny światowej (Niemcy i kraje okupowane)*, Wydawnictwo Poznańskie (w druku).

⁴³ M. Banasiewicz, *Polityka naukowa i oświatowa hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych” do Trzeciej Rzeszy w okresie 1939-1945*. Poznań 1980.

⁴⁴ Por. M. Olszewski, *Życie codzienne w okupowanej Wielkopolsce. „Nurt”* nr 9/1977.

⁴⁵ Por. W. Jamroziak, *Świadkowie. „Nurt”* nr 1/1976, ss. 2-3; M. Olszewski, *Wspomnienia i pamiętniki. „Kronika Wielkopolski”* nr 1/1977, ss. 91-92.

⁴⁶ M. Olszewski, *W latach okupacji hitlerowskiej*. W: *Zarys historii ruchu robotniczego w Wielkopolsce*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego. Poznań 1978, ss. 311-361.

Z pozostałych kilkunastu osób pracujących w omawianej grupie tematycznej część zakończyła swoje badania w formie dysertacji doktorskich⁴⁷, pozostałe są w trakcie redagowania. Opracowywane tematy mają charakter wybitnie monograficzny, a ich podstawę źródłową stanowią głównie nie wykorzystane dotychczas materiały archiwalne.

W stosunkowo skromnym zakresie podejmowane były prace w grupie tematycznej „Dzieje NRD”. Prowadził je zespół z Instytutu Śląskiego w Opolu. Badania w tej grupie, obejmujące dwa zagadnienia, zostały zakończone. Mirosław Cygański i Józef Byczkowski opracowali zarys dziejów Serbów łużyckich⁴⁸. Praca składa się z dwóch tomów i stanowi pierwsze w historiografii polskiej monograficzne ujęcie losów tej grupy narodowościowej. Zaletą pracy jest wszechstronne naświetlenie swoistego fenomenu, jakim jest fakt przetrwania i zachowania przez Serbów łużyckich licznych elementów rodzimej kultury, tradycji i języka. Stało się to w warunkach prawie 1000-letniego naporu germanizacyjnego i w sytuacji całkowitego oderwania od innych narodów słowiańskich.

Procesem kształtowania się stosunków politycznych Republiki Federalnej Niemiec z Nłemiecką Republiką Demokratyczną zajęli się: Mirosław Cygański, Jerzy Sawczuk i Wanda Więcek⁴⁹. Tematycznie z ich badaniami wiąże się praca Krystyny Górak⁵⁰.

W wyniku realizacji całokształtu tematyki wchodzącej w skład Problemu Resortowego R. III/4 uformował się zespół złożony z kilkadziesiątu profesorów i docentów, nie licząc młodszych pracowników nauki, z sześciu ośrodków naukowych kraju. Odbiór prac wykonywanych w poszczególnych latach przeprowadzany był komisyjnie na podstawie okresowych raportów, a ocen generalnych dokonywał Zespół Koordynacyjny na posiedzeniach naukowo-sprawozdawczych. Jak wynika z tych ocen, realizacja nakreślonych planów zależała głównie od kierowników grup tematycznych i poszczególnych wykonawców. Pewien wpływ miały również możliwości uzyskania wyjazdów zagranicznych i literatury obco-

⁴⁷ M. Walczak, *Walka ekonomiczna narodu polskiego w okresie hitlerowskiej okupacji*. Poznań 1979 (maszynopis w Bibliotece Głównej UAM); B. Sawarszyńska, *Eksploatacja siły roboczej więźniów obozów koncentracyjnych*. Poznań 1980 (maszynopis w Bibliotece Głównej UAM); A. Dmítrzak, *Kontrybucje na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej*. Poznań 1981 (maszynopis w Bibliotece Głównej UAM); W. Siedziński, *Nauczyciele wielkopolscy w okresie okupacji hitlerowskiej*. Poznań 1981 (maszynopis w Bibliotece Głównej UAM).

⁴⁸ M. Cygański, *Serbowie łużyccy w NRD*. T. I: *Zarys dziejów politycznych Serbów łużyckich od 623 r. do 1945 r.* Opole 1979; J. Byczkowski, *Serbowie łużyccy w NRD*. T. II: *Serbowie łużyccy po II wojnie światowej*. Opole 1979 (maszynopisy tych prac znajdują się w Bibliotece Instytutu Historii UAM w Poznaniu).

⁴⁹ M. Cygański, *Stosunki polityczne Republiki Federalnej z Niemiecką Republiką Demokratyczną w latach 1949 - 1969*. Opole 1979; W. Więcek, *NRD wobec zachodnoniemieckiej Deutschlandpolitik w latach 1969 - 1973*. Opole 1979; J. Sawczuk, *Socjaldemokratyzm — ofensywa ideologii RFN, ze szczególnym uwzględnieniem relacji RFN-NRD*. Opole 1979 (maszynopisy tych prac znajdują się w Bibliotece Instytutu Historii UAM w Poznaniu).

⁵⁰ K. Górak, *Przygotowanie dziewcząt i kobiet do aktywności zawodowej i społeczno-politycznej a system wychowania w RFN i NRD. Studium porównawcze roli i funkcji kobiety w odmiennych warunkach ustrojowych*. Opole 1979 (maszynopis w Bibliotece Instytutu Historii UAM w Poznaniu).

języcznej. Problem Resortowy realizowany był niejako w trzech etapach, z których dwa można uznać za zakończone. W pierwszym, półtorarocznym okresie, położono nacisk na tzw. zagadnienia ogólne, stanowiące podstawę metodologiczną i bazę materiałową do wykonania zakreślonego planu badawczego. Etap drugi wypełniły głównie badania monograficzne prowadzone w poszczególnych grupach tematycznych. Opracowano wtedy wiele wartościowych naukowo monografii wypełniających w znacznym stopniu luki w historiografii polskiej. Etap trzeci — nie zakończony do dziś — to koncentracja na pracach syntetyzujących dotychczas osiągnięte wyniki. Zespół Koordynacyjny stanął na stanowisku, iż wartość naukowa opracowanych tematów nie może być obniżona formalnymi rygorami czasowymi wcześniej przyjętymi. Stąd też część prac znajduje się w druku, a znaczna ich liczba zostanie przekazana do wydawnictw w najbliższych latach. Krótki stosunkowo okres realizacji Problemu (4-5 lat) nie zawsze bowiem pozwalał — nawet szerszemu zespołowi ludzi, przy dużych zaniedbaniach historiograficznych — na zakończenie pionierskiego nieraz, opartego głównie na badaniach źródłowych, tematu.

Tak więc istnieje bezsporna potrzeba kontynuowania koordynacji badań niemcoznawczych. W przeciwnym razie wystąpią zjawiska niekorzystne w tej dziedzinie, rozpadną się uformowane i ściśle współpracujące ze sobą zespoły, a wiele podjętych tematów badawczych i inicjatyw organizacyjno-naukowych nie zostanie zrealizowanych.

Jak wykazują doświadczenia z lat ubiegłych, brak silnego ośrodka dyspozycyjnego w zakresie tych badań powoduje spadek aktywności historiografii polskiej w zakresie niemcoznawstwa. Tymczasem sprawy niemieckie od dawna pozostawały i pozostają w centrum zainteresowania opinii światowej, w tym zwłaszcza społeczeństwa polskiego. Istnieje także konieczność prowadzenia stałej polemiki z licznymi pracami powstającymi na Zachodzie, które nie zawsze we właściwy sposób oświetlają te najżywotniejsze dla narodu i państwa polskiego problemy.

Wydaje się więc, że tylko ścisła koordynacja, pełna informacja i odpowiednie nakłady finansowe mogą zapewnić badaniom niemcoznawczym tę wysoką pozycję, jaką powinny one zajmować w historiografii polskiej. Pozycję tę wyznaczają tak określone tradycje historiografii polskiej, jak i waga problemu niemieckiego w przeszłości i obecnie, a także udział polskiej nauki w wyjaśnianiu dziejów powszechnych Europy.

TADEUSZ KOTŁOWSKI, RYSZARD WRYK

OBRAZ SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO W PRASIE CODZIENNEJ
RFN W 1980 R.

Wybrane zagadnienia

Niewiele jest naukowych opracowań zachodnioniemieckich, których zasadniczym tematem byłoby społeczeństwo polskie. W opracowaniach tych analizuje się społeczeństwo to o tyle, o ile jest to konieczne dla